

તો જગતનો ઇતિહાસ અને તેની સંસ્કૃતિના ભાતીગળ રંગોની નુક્લેચીની કરતો ગ્રંથ ‘રાજ્યરંગ’ પણ તેની પાસેથી મળે! કહો, કહો નર્મદજીનું ભ્રમણ કેવું-કેટલું રહ્યું છે! અને વળી તે કાળની રંગભૂમિને માફક આવે એવાં મંચનક્ષમ નાટકોનો પણ એ રચયિતા રહ્યો છે. ‘કૃષ્ણાકુમારી’ કે ‘રામજાનકીર્દર્શન’ વગેરે તેનાં નાટકો તરત યાદ આવવાનાં.

પૂર્વકાળમાં લિજજત ભરેલો લાગતો, ધસમસતી જીવાનીમાં જીવનસાહિત્યને ઉપરતળે કરી મૂકુનાર નર્મદ તેના ઉત્તરકાળમાં ‘ધર્મવિચાર’ જેવો મનનપ્રધાન ગ્રંથ આપીને ધર્મ-સંસ્કૃતિ, આપણી પ્રાચીન પરંપરાઓ તેનાં સદ્દાંશો અને તેનો પુનરુક્ખાર કરવાની તેની ધખના તેમાં પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે વાંચવા મળે છે. મહિલાલ નભુભાઈ ડિવેદી અને આનંદશંકર ધૂવ જેવા આપણા પંડિતયુગના વિદ્વાનોને પણ ઉત્તર નર્મદ પ્રભાવિત કરી ગયો હતો. કોશ-પિંગળનાં તેનાં કામો જે ભાગે જ એકલે હાથે, ટાંચાં સાધનો વડે થઈ શકે તેવું અધરું કામ તેણે પોતે કરી બતાવ્યું ને ગુજરાતી ભાષાનો એક મજબૂત પાચો પણ એમ પરોક્ષ રીતે ત્યાં તેણે રચી આપ્યો. આ બંને ગ્રંથો તૈયાર કરવામાં તેણે જે રાગળાટ કરવો પડ્યો છે, એ વળી એક બીજુ સંઘર્ષભરી કથા છે. આજના અભ્યાસી-સંશોધકોએ એ બધામાંથી અવશ્ય પસાર થવું રહ્યું.

‘સાડા દસથી પાંચ સુધી કાહુ કાહું થાય તેવી બોજશ્પ શિક્ષકની નોકરીના બંધનને ફુગાવી દઈ, અચાચકદ્રત લઈને સરસ્વતીમાને ને એમ ગુજરાતી ભાષાના ખોઝે માથું માથું મૂકીને રાત-દિન ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્ય માટે જ તેણે શ્વાસ ભર્યો હોય તેવું તેની ધોયનિષ્ઠાથી પ્રતીત થઈ રહે છે. તેના સંપાદનો-સંશોધનો પણ એવી કૃતસંકલ્પતાનું જ સુચારું પરિણામ છે.

‘દાંડિયા’ પાક્ષિક જેવા તેના પત્રથી તેણે જીવનનાં વિવિધ ક્ષેત્રોના સડાને, માણસોની લોભવૃત્તિને, સાહિત્યિક ઘટનારાને સત્યની એરણ પર મૂકી ચકાસી-તપાસી પ્રકટ કરી છે. ભલભલા ખેરખાં પણ ‘દાંડિયા’થી ડરતા હતા તેવી તેની તેમાં સત્યભક્તિ રહી હતી.

આજે નર્મદ નથી, એમ કહેવા કરતાં આજે જ નર્મદ વધુમાં વધુ સદાકાલની સમયમૂર્તિ બનીને આંખ સામે તરવરે છે. હજુ તેની પંક્તિઓ-

સહુ ચલો, જીતવા જેંગા, બંગાલો વાગો છે, યા હોમ કરીને પડો ફોટો છે આગે.

પ્રેમશોર્યમાં મગ્ન હાલ કડખેદ બન્યો છે.

વીર સત્ય ને રસિક ટેકીપણું અર્થ પણ ગાશે દિલથી.

આદર સાથે ગણગાણવાનું મન થાય છે. આજે પણ વૈષણવમહારાજ જદુનાથ સાથે વિધવાવિવાહ વિસે ચર્ચા કરવા એ સભામાં એકલો ગાચો હતો (જાનનું જોખમ ત્યારે હતું) તે તેની નીડરતા, સત્યપરકતાનું સ્મરણ થાય છે. આજેય ‘ચાર આનાના પૌંચા તો મળી રહેશે તેવી તેની ખુદારી- ખુમારી યાદ કરવી ગમે છે, આજે પણ નર્મદ-દલપત વચ્ચેની હરીફાઈની વાતો કરનારાઓ નર્મદે. ‘સરસ્વતીમંદિર’નું વાસ્તુ કર્ચું ત્યારે દલતપરામ તેને ત્યાં ગયા હતા, એ તેનો હૃદયરસ્થ પ્રેમ જુદી રીતે સ્મરણમાં આવે છે. દલપતરામના પુત્રના લગ્નમાં પણ વરદોડા વખતે આ નર્મદ મોભી થઈને ઘૂંઘ્યો હતો. તે તેનો કવિ દલપતરામ માટે પ્રેમ સૂચાવે છે.

નર્મદને યાદ કરવાનાં એમ અનેક કારણો આપણી પાસે છે. તે માત્ર ગુજરાતની જ નહીં, માત્ર ગુજરાતી ભાષાની જ નહીં, ભારતની સંપત્તિ છે. વીરતાને યાદ કરીએ, રસિકતાને યાદ કરીએ, ટેકીપણાને યાદ કરીએ, અસ્મિતાને યાદ કરીએ, સુધારકપણાને યાદ કરીએ, ગાધ-પદ્ધનાં તે કાલે મળેલાં નાચ રૂપોનું સ્મરણ કરીએ,

આપના નાના-મોટા / સારા-માણા-સામાજિક ધાર્મિક પ્રસંગો દરમ્યાન ભાગવત વિધાપીઠ-સોલામાંથી ઐદિક-ધાર્મિક વિધિ કરાવવામાં નિષ્ઠાત ભૂદેવો દ્વારા કરાવવા માટે સંપર્ક કરો... ઘ્રણકશમિય (ખગી) સમાજના શાલિગોર, સ્થ. નાટવરલાલ ડૉ. કનેચાના સુપુર્ગ, ૪૫ વર્ષના અનુભવી,

શ્રીકાન્ત નાટવરલાલ કનેચા (હાલ USA)

સંપર્ક સૂચ : 98250 75984 (WhatsApp)

વિશેષ નોંધ : Online વિધિ પણ કરાવી આપીશું.

ભારતીય સમય : સવારે - ૫ થી ૧૦, સાંજે - ૫ થી ૧૦